

Dames aan zet

De vele gezichten van de vrouw aan zee

Vanaf 1880 brak het kusttoerisme ten volle door. Het was voor de gegoede klasse een nieuwe vorm van vrijetijdsbesteding: ze trok in de zomer naar zee. De toeristen konden zich zo meer losmaken van de sociale controle rond de kerktoren en zich vrijer en geëmancipeerder opstellen. Maar gold dat ook voor vrouwen? Zij waren een belangrijke groep consumenten binnen het toeristische gebeuren. Men kwam immers vooral voor de kinderen naar zee en de kinderverzorg bleef lange tijd vrijwel exclusief de taak van vrouwen. Maar welke rol speelde de vrouw er verder nog? Op zoek naar het vrouwbeeld in het kusttoerisme.

Met de meid aan zee

In de belle époque spendeerden de dames uit de bourgeoisie vaak meer tijd aan zee dan hun echtgenoten. Die werkten en konden zich moeilijk vrijmaken voor een lang verblijf aan de kust. Er zijn veel foto's van een groepje dames met een handwerkje terwijl de kinderen aan het spelen zijn. Volgens het protocol moesten vrouwen van stand zich tot vier keer per dag omkleden om altijd in passende outfit voor de dag te komen. Na enige tijd ontdekten ze ook het sportieve aanbod en speelden ze golf en tennis in de omgeving van het strand, eerst met de eerder onhandige kledij, later met een meer geschikte uitrusting. De toeristen namen in die tijd hun dienstmeid mee naar de kust. Die had zo ook wat vakantie, want ze kon voor en na de werktijd pauzeren op het strand. Het dienstpersoneel baadde bijvoorbeeld 's morgens vroeg gratis in zee – in principe moest je daarvoor betalen. Het gemeentebestuur van Middelkerke wilde daar in 1905 een einde aan stellen¹, tot groot ongenoegen van de werkgevers, die vreesden dat het dienstpersoneel zo samen met hen een duik ging nemen.

Na de Eerste Wereldoorlog waren de dames aan zee definitief verlost van de onhandige kledij en veroverde het badpak de stranden. Dat kon echter op weinig bijval rekenen van de katholieke kerk. Die reageerde zelfs met de lancering van een eigen, zediger badpak. Zonder veel impact, het verhinderde de introductie van de bikini enkele jaren later niet.

◀ De meid zorgde ook aan zee voor de kinderen. Foto op de dijk van Heist-aan-Zee. (collectie M. Constandt-Bloes)

De vrouwelijke verleidster

Net als bij andere producten voerde de reclamewereld bij toeristische promotie graag vrouwen op.² Aanvankelijk werd de plaatselijke bevolking nog in beeld gebracht: een vissersvrouw op een affiche van F. Goossens uit 1902 voor de gemeente De Panne en een lokale dame op een affiche van Jean Gouweloos uit 1897 zijn daarvan schaarse bewijzen. De vrouw werd soms voorgesteld als de moederfiguur met de kinderen onder haar hoede. Dat was het geval bij ontwerper Joseph Coene met zijn affiches voor de badplaatsen Wenduine en Zeebrugge (1945 en 1946) en bij Herman Verbaere (1952) met een affiche voor Oostende. Wellicht wou de opdrachtgever met zo'n afbeelding het imago van de specifieke badplaats vertalen naar publicitair materiaal. Uiteraard staan er ook uitgesproken mondaine dames op affiches van badplaatsen zoals Oostende en Het Zoute. Léon Belloguet ontwierp in 1896 een affiche voor Oostende met daarop een dame en heer aan een terrastafeltje, die duidelijk tot de 'betere' stand behoren. Gustave Flasschoen beeldde in 1909 een mondaine vrouw met typische belle-époquekledij af op een advertentie voor de nieuwe badplaats Knokke. Die mikte duidelijk op een kapitaalkrchtig publiek.

Af en toe werd de vrouw voorgesteld als een actieve toeriste: een tennisspeelster (Blankenberge, F. Dellamare) en een golfster (Knokke, Emile Dupuis), maar dat was eerder uitzondering dan regel. Het weerspiegelt wel de evolutie dat de vrouwelijke toerist zich steeds actiever opstelde: sporten werd een trend.

Tot de vroegste afbeeldingen van het kusttoerisme mogen zeker spotprenten gerekend worden. Die kwamen op de markt vanaf 1860 en hadden het strand als onderwerp. Twee kunstenaars legden vrijwel gelijktijdig dat strandleven op humoristische wijze vast: de Fransman Amédée Cham en de Oostendenaar Daniels-Dubar.³ Ze schetsen de weinig succesvolle verleidingspogingen van de man en de eerder onhandige zwaarlijvige dame. Ze tonen de vrouw als een uitgesproken object voor de ogen en de gunsten van de man. Dat idee om het vrouwelijk schoon te etaleren, leefde lang door in prentbriefkaarten zoals in de reeks *Nos Baigneuses*. Maar ook humoristische kaarten met een zware vrouw als object van spot vonden lange tijd gretig afzet.

De zoektocht naar de ideale vrouw aan zee werd zelfs het onderwerp van wedstrijden, de concours. Missverkiezingen hebben aan onze kust een lange geschiedenis. Zo werd in 1912 een *Reine de la Panne* verkozen. Ze werd met haar twee eredames afgebeeld op een prentbriefkaart. Het trio staat er zedig op, geen sprake van dames in badpak die de goegemeente choqueren. Ook in Blankenberge verliep het toen rustig en kuis. Bij een wedstrijd van de krant *Le Petit bleu* werd de winnares afgebeeld met een lang kleed met daarop stroken met publiciteit voor de krant. Helemaal anders was het toen uitgever La Patria in 1934 in het casino van dezelfde badplaats uitpakte met de verkiezing van Miss Belgium.⁴ De kandidates stonden in badpak

Prentbriefkaart met een vrouwelijke baadster. Een uitgave als deze mikte vooral op een mannelijk publiek. (collectie M. Constandt-Blaes) ▶

Tennisveld bij een van de eerste hotels van de badplaats Bredene voor de Eerste Wereldoorlog. (collectie Provinciale Bibliotheek en Cultuurarchief Brugge)

in het tijdschrift *Mon Copain*. Daardoor kreeg de verkiezing een mondain en licht erotisch tintje. Daarmee was de toon gezet. Toen na de Tweede Wereldoorlog overal missen werden verkozen, werden die steeds voorgesteld in badpak.

Van kamermeid tot directrice

De meeste vrouwen waren waarschijnlijk in het hotelwezen tewerkgesteld. Ze vulden alle mogelijk denkbare functies, van de basis tot aan de top. Op het directieniveau was Marie Hoste, geboren in 1836, in Blankenberge een mooi voorbeeld.⁵ Haar schoonmoeder, Cecilia Wybouw, was gehuwd met Josephus De Vos. Zij begon op bescheiden wijze in de horeca met de bereiding van visgerechten en bouwde zo een Brugs clientèle op. Vóór de aanleg van de spoorlijn Brugge-Blankenberge in 1864 organiseerde de familie De Vos zelfs een koetsverbinding voor haar Brugse klanten. Dat voorzichtig begin groeide uit tot het Hôtel de Bruges. Na haar huwelijk met Pieter De Vos baatte Marie het hotel uit. Dat deed ze maar liefst 54 jaar. Het was een seizoensgebonden activiteit, van juni tot september. Op jaarbasis werden er vijf- tot zesduizend logeernachten geregistreerd. Later huwde ze een tweede keer, met Adolphe D'Hondt, een andere telg van een hoteliergeslacht. Na diens overlijden bleef ze zijn naam verder vermelden als uitbater.

Marie Hoste kreeg verschillende kinderen, die op hun beurt een carrière in de horeca uitbouwden. Antoinette De Vos stond als ongehuwde vrouw haar moeder bij in de verdere uitbouw van Hôtel de Bruges. Marie De Vos trouwde met Louis Van Bunnan en baatte samen met hem het Grand Hôtel in Knokke uit. Hun halfbroer Gustave D'Hondt bouwde tijdens het interbellum een hotelimperium uit, dat door de economische crisis in 1932 roemloos ten onder ging.

Aan de Westkust werd Eugenie Baelden, echtgenote van brouwer-mouter Polydoor Terlinck, beschouwd als 'la mère de La Panne'. Ze zette als een van de eersten vanuit Veurne de stap naar de zee.⁶ Volgens sommigen was er in het katholieke Veurne weinig plaats voor liberaal denkende ondernemers. Om de afzet van het Terlinckbier te vergroten, besliste het koppel Terlinck-Baelden daarom om in 1893 een filiaal aan zee te openen. Het was een bescheiden houten barak waar de eerste toeristen – voornamelijk kunstschilders – in terecht konden. Net als de familie De Vos organiseerde ook Eugenie tot 1901 een koetsverbinding voor toeristen, van en naar het station van Adinkerke. Na een tijd verving een vaste constructie de oude barak. Die werd overgebracht naar Koksijde en kreeg er een tweede leven onder de naam Chalet des Bains, een zaak die de kinderen van Eugenie en Polydoor uitbaatten.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog was De Panne onbezet Belgisch grondgebied en sprak mevrouw Terlinck meermaals met koningin Elisabeth. Toen na de Eerste Wereldoorlog de elektrische tramlijn naar de westkust werd doorgetrokken, mocht mevrouw Terlinck het hoge gezelschap verwelkomen.⁷ Er vond een receptie plaats in het hotel Terlinck in Koksijde. In het gezelschap bevond zich ook dhr. De Cuyper, de voorzitter van het Koninklijk Werk IBIS, een school voor matrozen. Mevrouw Terlinck selecteerde voor die school de kandidaten van De Panne, een opdracht die koningin Elisabeth haar zelf had toevertrouwd.

In Westende bestuurde juffrouw Marie Doize het kort voor 1900 nieuw gebouwde Westend'Hôtel. Ze baatte het samen met haar zus en schoonbroer Charles Gabriel uit. Het hotel trok heel wat prominenten aan. Emile Verhaeren was er dikwijls te gast en sprak vol lof over de Doizes. Kroonprins Albert en zijn echtgenote Elisabeth overnachtten er in 1903. De directrice trok bijna uitsluitend vrouwelijk personeel aan. Over het hotel stond in een publiciteitsbrochure: 'tout le personnel prenant contact avec les clients y est féminin, composé de jeunes filles alertes et souriantes'.⁸ Die vrouwelijke personeelsleden staan ook op prentbriefkaarten: ze worden opgevoerd als kwaliteitsmerk voor het hotel. Na de Eerste Wereldoorlog verdween het vrouwelijk overwicht bij het personeel. Uit het personeelsbestand van 1934, dat werd opgelijst met het oog op een overname, bleek dat maar 33 van de 81 personeelsleden vrouwen waren.⁹ Op twee uitzonderingen na werden ze zeker niet het best betaald. Adèle Bauret uit Koksijde verdiende als gouvernante 3800 frank voor het vier maanden durende seizoen. Martha Raes uit Zaffelare kreeg als beheerder van de wijnkelder 3200 frank voor dezelfde periode. Dat is nog steeds een flink stuk minder dan de kok, die meer dan 10.000 frank ontving of de directeur, die 6550

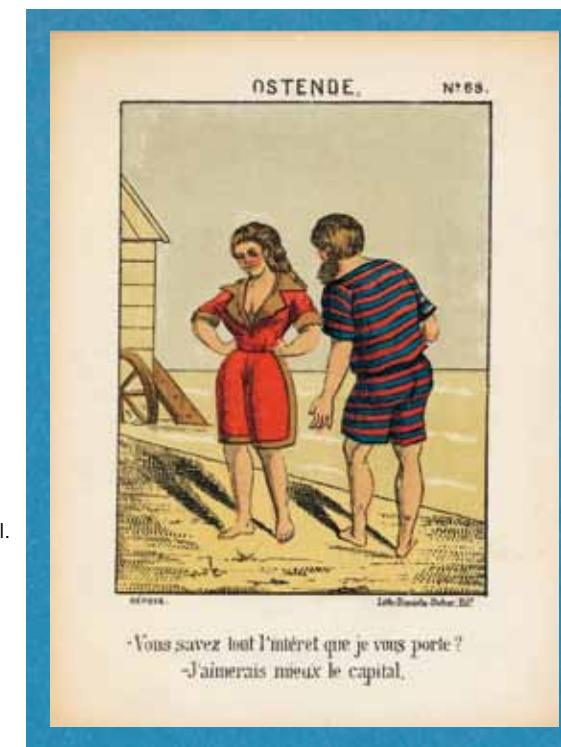
De keuken van de horecazaak Moeder Siska in Knokke-Het Zoute voor de Eerste Wereldoorlog. De imposante uitbaatster staat naast de Leuvense stoof, omringd door haar overwegend vrouwelijk personeel. (collectie M. Constandt-Bloes)

Frank kreeg. De andere vrouwen werden heel wat minder betaald. De werknemers woonden waarschijnlijk allemaal in. Ze kwamen uit de onmiddellijke buurt van Westende, Lombardsijde en Nieuwpoort of uit de omgeving van Brussel. De eerste thuisadressen lagen in Jumet, Doornik en Thulin. De badplaats Westende had een lange traditie van Italiaans hotelpersoneel, maar in tegenstelling tot hun mannelijke collega's kwam niemand van de vrouwen uit het buitenland.

Van zakenvrouw en monitrice tot strijster en winkeljuffrouw

Het prototype van een ondernemende vrouw was ongetwijfeld moeder Siska, alias Francisca Fincent (1842-1918). Ze was in het Zoute gekend voor haar typische wafels.¹⁰ Ze huwde driemaal en had heel wat kinderen die later het familiebedrijf verderzetten. In tegenstelling tot andere ondernemers zijn er van haar meerdere afbeeldingen op prentbriefkaart. Ze schuwde de publiciteit rond haar eigen persoon bewust niet. Dat blijkt trouwens al uit de keuze voor de naam van de zaak, die expliciet verwees naar haar en niet naar haar man.

In de immobiliënssector vonden we in Middelkerke een vrouwelijke ondernemer: Françoise Florentina Courcier, beter gekend als mevrouw A. Soetens.¹¹ Ze werd geboren in Templemars in Noord-Frankrijk op 15 augustus 1844 en huwde in 1864 met verzekeringsmakelaar Auguste Soetens. Ze kregen minstens vijf kinderen, van

Verleidingstafereel van Edouard Daniels-Dubar. Hij tekende in het album *Souvenir des Bains d'Ostende* van omstreeks 1860 heel wat genummerde spotprenten over het Oostendse badritueel. In die reeks wordt vaak verwezen naar het erotische spanningsveld tussen de mannelijke en vrouwelijke toeristen. (collectie M. Constandt-Bloes)

wie er twee op vrij jonge leeftijd overleden. In 1891 kwam het gezin naar Middelkerke en ging het aan de zeedijk een horecazaak, La Siesta, uitbaten. Het echtpaar was ook agent bij de Crédit Foncier de Belgique, een financiële instelling, en stichtte in 1891 een immobiliënkantoor, een van de oudste van Middelkerke. Op 3 oktober 1900 huwde dochter Rose Emilie Soetens met de Duitser Paul Doss. Zij openden in Nieuwpoort een filiaal van het ouderlijk bedrijf onder de naam M. Doss-Soetens.

Op 16 juli 1903 overleed August Soetens. Zijn weduwe besliste om de zaken alleen verder te zetten, onder de naam van haar overleden man. Ze gaf een wervende brochure met stadsplan uit, waarin ze reclame maakte voor haar drie ondernemingen. Na de Eerste Wereldoorlog zette mevrouw Soetens zich als ondervoorzitter ten volle in voor de Société Coöperative Middelkerke Reconstruction, die in 1919 werd opgericht onder voorzitter Prosper Poulet, toenmalig minister van Spoorwegen, Posterijen en Telegrafie. De coöperatie verenigde al wie oorlogsschade had geleden. Mevrouw Soetens behartigde als expert ter zake hun belangen. Eveneens onder auspiciën van, Prosper Poulet werd in 1924 de Ligue des Intérêts Matériels de Middelkerke opgericht. Mevrouw Soetens was erelid, ze had dus een goede zakelijke relatie met minister Poulet. Na haar overlijden op 17 september 1926 werd haar zakenkantoor stopgezet.

Ook de kindhomes of vakantiekolonies die in vrijwel elke badplaats voorkwamen, kunnen als toeristische initiatieven beschouwd worden. Ze brachten vakantie aan zee binnen het bereik van de minder gegoede jeugd. Het aandeel van de vrouw bin-

Jobstudente Christiane Cools aan het werk in het houten verkoopkantoor van Photo Hall op het Sint-Laureinsstrand van Westende. (collectie E. Viaene)

nen die sector was groter dan dat van mannen. Het begon al bij de zeehospitaal, de voorlopers van de kolonies. In dat van Middelkerke waren de vrouwelijke werknemers zeker in de meerderheid.¹² Er was zelfs een vrouwelijke arts, dr. Paule Fassin, die daar haar man leerde kennen, ook een dokter. Beide artsen verlieten na hun huwelijk het zeehospitaal. Andere kinderhomes hadden ook overwegend vrouwelijk personeel, tot zelfs een vrouwelijke directrice. Ons Rustoord in Westende, opgericht in 1933, had drie opeenvolgende vrouwelijke bestuurders, van wie Godelieve Teerlynck de bekendste was.¹³ Zij bleef, zoals de meeste personeelsleden, ongehuwd. Eenmaal gehuwd verlieten de dames het werkveld. Er waren ook homes die volledig in handen waren van kloosterzusters, zoals bijvoorbeeld Ster der Zee in Koksijde.

De wasserij had een belangrijke rol in de hoteluitbating. In blekerij Nachtegale in Uitkerke, bij Blankenberge, deden de vrouwen van de familie voor de Eerste Wereldoorlog de was voor de grote hotels.¹⁴ Ook in de kustbazaars, de typische winkel aan zee waar je zowat alles kon krijgen, werden dames ingeschakeld. Daarnaast werkten er ook vrouwen bij Photo Hall, een strandfotografiebedrijf met meerdere filialen aan de Belgische kust. Christiane Cools werkte als jobstudent voor Photo Hall aan het Sint-Laureinsstrand van Westende. Ze getuigt zelf over die periode: 'In 1963 startte ik als tweede verkoopster in Middelkerke met als hoofdverkoopster

Viviane Pape-Dierendonck. Het vergoedingssysteem bij Photo Hall was enkel op procenten van de verkoop gebaseerd, zonder enige vaste vergoeding. In 1964 stapte mijn broer op aan het Sint-Laureinsstrand (in Westende) en nam ik zijn job over. Dat was echt een toffe vakantiejob met zelfstandigheid en heel veel variatie. Meestal bleef ik in de voormiddag in de cabine voor de verkoop en in de namiddag deed ik dan een rondje op het strand om foto's te maken. [...] Het Sint-Laureinsstrand was een aangenaam familiestrand met heel veel jaarlijks terugkerende klanten die voor een groot gedeelte logeerden in het toenmalige Zon en Zee. Ook op het strand van de nabijgelegen camping ging ik langs. Zo had ik in de camping Cosmopolite een vaste klant, een vrouw die ik in de loop van de laatste drie jaar met heel veel verschillende mannen fotografeerde. Alleen in het weekend vroeg ze me om haar als onbekende te beschouwen want toen was haar wettige echtgenoot er. In augustus moest ik dan toch een familiefoto nemen met man en twee kinderen.'¹⁵

De vrouw aan onze kust had dus vele gezichten ...

1. Marc CONSTANTDT, Figuranten in het toeristisch gebeuren: van orgelspelers en dienstboden in Middelkerke. In: *Graningate*, (1996)63, pp. 3-12.
2. Over de Belgische kustaffiches verschenen twee standaardwerken waarin alle gekende affiches opgelijst staan: Marie-Laurence BERNARD & Roland FLORIZOONE, *Affiches van de Belgische kust 1890-1950*, Brugge: Van de Wiele, 1992 en Karl SCHEERLINCK, *Afficheskunst aan zee 1887-1970. Een eeuw Belgische kustaffiches*, Brugge: Van de Wiele, 2003.
3. Zie: P. VANDENABEELE, De Oostendse humor: Edoaurd Dubar. In: Patrick FLORIZOONE, *James Ensor. De baden van Oostende*, Gent: Snoeck-Ducaju, 1996, pp. 134-141.
4. A qui le titre de miss Belgium 1934? In: *Mon Copain*, 7(1934)35 (speciale editie).
5. Zie onder andere de memoires van Antoinette de Vos die door de familie in een beperkte oplage in het Nederlands werden verspreid onder de titel *Souvenirs*. Zie ook: Alberta VAN ASBROECK, *Leven, lust, leed van vrouwen in de Belle Epoque*, Blankenberge: Vriendenkring Stadsgidsen, 2011.
6. Marc CONSTANTDT, De hotels aan de Belgische kust. In: *Te kust en te kuur. Badplaatsen en kuuroorden in België, 16-20ste eeuw*, Brussel: ASLK, 1987, pp. 110-119; A. Terlinck, De hotels Terlinck in De Panne en Koksijde: het werk van een vrouw. In: *De Panne leeft*, 25(1999)4, pp. 18-23.
7. F.C., Nos reportages: Le premier voyage. In: *Le Carillon*, 13/07/1926.
8. Publiciteitsbrochure *Le Westend'Hôtel/Grand Hôtel de Westende*, Brussel, p. 10.
9. Gemeentearchief Middelkerke, Archief Sociétéit, Dossiers met betrekking tot Jean Demoulière, Personel Westend'Hôtel, saison 1934.
10. Irène DE VOS, *Marie Siska. De geschiedenis van het befaamde wafelhuis van België*, Roeselare: Roularta, 1999.
11. Marc CONSTANTDT, Mevrouw Soetens: een vrouwelijke ondernemer in Middelkerke. In: *Graningate*, (2008)112, pp. 1-5.
12. Marc CONSTANTDT, Dokter Paule Foucart-Fassin: de eerste vrouwelijke arts in Middelkerke. In: *Graningate*, (2008)110, pp. 18-20.
13. Marc CONSTANTDT, Ons Rustoord in Westende. In: *Graningate*, (2008)110, pp. 27-32.
14. Volgens gegevens op een prentbriefkaart met de zusters Nachtegale in beeld.
15. Getuigenis van Christiane Cools uit Middelkerke, ter gelegenheid van de Photo Hall-tentoonstelling in Middelkerke in 2011.